

Raport Europejskiej Agencji Środowiska

ŚRODOWISKO EUROPY 2005

– STAN I PROGNOZY

Europejska Agencja Środowiska publikuje cyklicznie, co pięć lat, raporty o stanie środowiska w Europie i o prognozach jego zmian. Najnowszy raport z tej serii „Środowisko Europy 2005 – Stan i Prognozy” stanowi kompleksową analizę stanu środowiska w Europie obejmującą wszystkie państwa członkowskie Agencji. Jest on jednocześnie oceną realizacji 6. Programu Działań na rzecz Środowiska UE w „polowie drogi”

Poniżej przedstawiamy fragmenty streszczenia wspomnianego raportu.

Poprawa sytuacji w Europie

Europejczycy cenią środowisko naturalne. Sondaże Eurobarometru pokazują, że znacząca większość (ponad 70%) pragnie, by decydenci z jednakową uwagą odnosili się do polityki w zakresie środowiska, polityki gospodarczej oraz społecznej. Jako obywatele Europejczycy są gotowi podejmować działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego, jednak byłoby bardziej do tego skłonni, wiedząc więcej o możliwościach wyboru związanych z ochroną środowiska naturalnego, które nic nie kosztują lub kosztują niewiele. Robiliby również więcej, mając przekonanie, że inni postępują tak samo.

W ciągu ostatnich 30 lat dokonano wiele w zakresie poprawy środowiska w Europie. Większość paliw została pozbawiona ołowiu. Wyeliminowano chlorofluorowęglowodory (CFC) zubażające warstwę ozonową. Emisja tlenków azotu powodowana transportem drogowym została zmniejszona o około 90% w porównaniu z poziomem, który osiągnięto by gdyby nie wprowadzono katalizatorów.

Coraz większy stopień oczyszczania ścieków miejskich umożliwił poprawę czystości wód europejskich rzek, jezior i estuariów. Prawnie chro-

nione obszary środowiska naturalnego w Unii Europejskiej obejmują obecnie 18% całego jej terytorium, pomagając w utrzymaniu ekosystemów i zachowaniu bioróżnorodności. Powierzchnie leśne stopniowo zwiększają się, a w niektórych regionach lasy regenerują się w stopniu szybszym niż dotychczas. Te i wiele innych korzystnych zjawisk przekłada się na poprawę ludzkiego zdrowia i jakości życia.

Główne wyzwania pozostały jednak przed nami. Do najważniejszych należą zmiany klimatyczne, których wpływ jest już odczuwalny w postaci coraz częściej występujących ekstremalnych zjawisk pogodowych, regionalnego deficytu wody oraz topnienia lodowców polarnych. Innymi ważnymi problemami z zakresu ochrony środowiska są: zanieczyszczenie powietrza oraz uregulowanie kwestii substancji chemicznych w celu ograniczenia ich negatywnego wpływu na zdrowie i na środowisko; ochrona powierzchni ziemi jako zasobu produkcyjnego oraz źródła bioróżnorodności; poprawa jakości i ilości wody słodkiej oraz zapewnienie zdrowotności ekosystemów oceanicznych. To właśnie oceany są źródłem wielu dóbr i usług, od których jesteśmy zależni.

Odpowiedzi na niektóre z tych wyzwań można odnaleźć w zwiększo-

nym wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii, takich jak energia wiatrowa czy słoneczna, w celu zastąpienia niektórych ograniczonych, nieod-

nawialnych zasobów, o które konkurują zarówno gospodarki rozwinięte, jak i wschodzące.

Wiele z bieżących problemów dotyczących środowiska wynika ze sposobu, w jaki Europa wykorzystuje swoją ziemię, swoją strukturę gospodarczą oraz ze sposobu życia mieszkańców. Są to przyzwyczajenia, które trudno zmienić. W znacznej mierze związany jest to ze zmianą podejścia do śro-

Foto: Jacek Zysk

Powierzchnie leśne stopniowo zwiększają się, a w niektórych regionach lasy regenerują się w stopniu szybszym niż dotychczas.

doświada: od podejścia produkcyjnego do podejścia konsumpcyjnego. Lepsza świadomość wpływu na środowisko i zdrowie może pozytywnie oddziaływać

➔ na nasze codzienne wybory: co kupić, gdzie żyć i pracować oraz dokąd pod różować.

W latach 1990–2002 wydatki gospodarstw domowych w krajach Piętnastki wzrosły o jedną trzecią. Do 2030 roku w Europie 25 państw przewiduje

Wzrost urbanizacji

Prawie trzy czwarte populacji Europy żyje w miastach i obszarach podmiejskich, które zajmują nie więcej niż 10% całkowitej powierzchni Unii Europejskiej. Wydaje się, że to

nictwo będzie korzystać z dłuższego okresu wegetacyjnego, na innych natomiast duże niedobory wody oraz jeszcze ostrzejsze (i mało przewidywalne) zjawiska pogodowe sprawią, że gospodarka rolna stanie się bardziej ryzykowna.

Wzrost temperatury mórz zwiększa prawdopodobieństwo zakwitów alg – toksycznego fitoplanktonu, szkodliwego zarówno dla życia morskiego, jak i dla ludzi. Zooplankton – na końcu łańcucha pokarmowego – oraz ryby, które zależą od niego jako głównego źródła pożywienia, mają tendencję do migracji spowodowanych zmianami temperatury środowiska wodnego, w którym żyją. Niektóre gatunki przemieściły się już tysiące kilometrów na północ. Gatunki zwierząt i roślin lądowych również rozpoczęły wędrówkę. Niestety niektóre z nich nie mają możliwości migracji, jak na przykład gatunki alpejskie żyjące na wysokościach.

Foto: Paweł Wójcik

Mimo redukcji emisji, stężenie zanieczyszczeń pozostaje wysokie, często powyżej obowiązujących wartości dopuszczalnych.

się ich dwukrotny wzrost, z dużymi różnicami pomiędzy grupami dochodowymi i regionami. W coraz bardziej zglobalizowanej gospodarce wybory dokonywane przez konsumenta wywierają wszędzie coraz większy wpływ nie tylko na środowisko w Europie, ale również w wielu innych częściach świata. W celu odwrócenia niektórych bieżących i przyszłych negatywnych trendów konieczne jest lepsze zrozumienie potencjalnego wpływu poprzez wnikliwe badania.

Wskaźnik trwałego rozwoju – szacunkowy obszar ziemi niezbędnej do produkcji zużywanych przez nas zasobów i do pochłonięcia wytwarzanych przez nas odpadów wynoszący dla krajów UE25 ok. 5 hektarów globalnych na osobę jest w przybliżeniu o połowę mniejszy niż oszacowany dla Stanów Zjednoczonych, lecz nadal wyższy niż w Japonii. Jest to również dwukrotnie więcej niż średnia dla krajów takich jak Brazylia, Chiny czy Indie. Globalne zużycie zasobów naturalnych jest już teraz o około 20% wyższe każdego roku niż tempo odnawiania. Zwane jest to „życiem z kapitału”, a nie „życiem z odsetek”.

niewiele, jednak intensywność i konflikty dotyczące zróżnicowanego użytkowania tego terenu mogą negatywnie oddziaływać na cenne przyrodniczo części Europy, daleko poza obszarem, gdzie intensywne użytkowanie terenu ma pierwotnie miejsce.

Według najnowszych danych, w latach 1990–2000 ponad 800 000 hektarów ziemi uprawnej zostało dodatkowo przekształconych w powierzchnie użytkowe: domy, biura, sklepy, fabryki i drogi, co o 6% zwiększyło powierzchnię obszarów miejskich na naszym kontynencie. Obszar ten jest równy trzykrotnej powierzchni Luksemburga i stanowi znaczne uszczuplenie kapitału naturalnego. Niska cena dobrej ziemi rolniczej w porównaniu z ceną terenów miejskich jest jednym z podstawowych czynników mających wpływ na ekspansję miast.

Zmiany klimatu są faktem

Zmiany klimatu postępują. Średnie temperatury w Europie wzrosły w ciągu ostatnich 100 lat o 0,95°C, a w ciągu najbliższego wieku przewiduje się ich dalszy wzrost o 2–6°C. Przewiduje się, iż na niektórych obszarach rol-

Zarządzanie zapotrzebowaniem na energię

Od roku 2000 większa wydajność w wytwarzaniu energii i mniejsze zapotrzebowanie na energię ze strony przemysłu jest równoważone zwiększonym zużyciem energii przez klientów indywidualnych i sektor usług. Coraz więcej gospodarstw domowych korzysta z coraz większej liczby urządzeń elektrycznych. Badania wskazują, że zużycie energii przez urządzenia elektryczne pozostawiane w stanie czuwania wynosi 3–13% całkowitego zużycia energii przez gospodarstwo domowe.

Przewiduje się, że do roku 2030 zapotrzebowanie na energię w Europie wzrośnie o około 20%, i chociaż o wiele wolniej niż przewidywany wzrost PKB, to jednak zmiany te idą w niewłaściwym kierunku, wbrew wymaganiom koniecznym do walki ze zmianami klimatycznymi. Instrumenty ekonomiczne zmierzające do poprawy wydajności energetycznej nie są w wystarczającym stopniu wykorzystywane. Wydajność produkcji energetycznej mogą poprawić elektrownie pracujące w systemie zintegrowanym. Asymilacja i zatrzymanie węgla w biomasie może służyć jedynie jako rozwiązanie przejściowe. Odpowiednie działania w bu-

downictwie, transporcie, produkcji dóbr konsumpcyjnych, stymulowane instrumentami rynkowymi oraz prawnymi mogą pomóc w ograniczeniu zapotrzebowania na energię.

Stężenie zanieczyszczeń pozostaje wysokie

Europa poczyniła znaczące kroki w redukcji wielu form zanieczyszczeń powietrza. W szczególności na wielu obszarach wyeliminowano zjawiska smogowe i zmniejszono efekt kwaśnych deszczów. Jednak wysokie stężenie pyłu drobnego oraz poziom ozonu przyziemnego wciąż są źródłem problemów zdrowotnych w wielu miastach i terenach podmiejskich. Ozon przyziemny wpływa negatywnie również na jakość ekosystemów i upraw na wielu obszarach rolnych Europy.

Mimo redukcji emisji, stężenie zanieczyszczeń pozostaje wysokie, często powyżej obowiązujących wartości dopuszczalnych. Narażenie na ponadnormatywne stężenia zanieczysz-

czkami chemicznymi pochodzącymi z żywności i współczesnych dóbr konsumpcyjnych, w tym mebli, ubrań oraz produktów gospodarstwa domowego. Coraz mocniej podkreśla się związki między substancjami chemicznymi a wzrostem zachorowań na raka organów rozrodczych (rak jąder, prostaty, piersi) oraz białaczkę w okresie dziecięcym. Brakuje niezbitych dowodów, lecz stwierdzona śladowa obecność związków chemicznych w próbkach krwi ludzkiej oraz w środowisku powoduje oczywiste obawy. Można podjąć działania zapobiegawcze, tj. zmniejszenie zużycia niebezpiecznych związków chemicznych w produkcji zwierzęcej oraz zmniejszenie ich obecności w produktach konsumpcyjnych, co pomoże zmniejszyć w większości nieznaną wpływ tych związków chemicznych.

Zaawansowane technologie oczyszczania ścieków

Poczyniono olbrzymie wysiłki w celu oczyszczenia odprowadzanych ścieków i zmniejszenia przemysłowe-

ciu unijnych funduszy strukturalnych oraz funduszy spójności począwszy od roku 2007. Doświadczenia wynikające z realizacji polityki oczyszczania ścieków w ciągu ostatnich 20 lat dowodzą, że inwestycje przeznaczone na zwiększanie zdolności oczyszczania wraz z realistycznymi bodźcami ekonomicznymi w celu zmniejszenia zanieczyszczeń u źródła stanowią najlepszy, ekonomicznie efektywny sposób redukcji tych zanieczyszczeń.

Na wielu obszarach pozostaną problemy z jakością europejskich wód gruntowych, ponieważ mogą minąć dziesiątki lat, zanim zanieczyszczenia przedostaną się z gruntu do naszych rzek, jezior i systemów wodociągowych. Zapobieganie poprzez zmianę praktyk hodowlanych jest bardziej opłacalne niż oczyszczanie, zwłaszcza w perspektywie długoterminowej.

Zużycie zasobów naturalnych

Stan światowych zasobów ryb pokazuje zagrożenia wynikające z nadmiernego wykorzystywania zasobów naturalnych i niszczenia funkcji ekosystemów. Ryby są ostatnim dużym źródłem naturalnego pożywienia. Według szacunków Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), nadmierne połowy dotyczą 75% światowych zasobów rybnych, a liczba drapieżników o największym znaczeniu, takich jak tuńczyk i rekin, spada.

W odniesieniu do zasobów lądowych wyznaczenie 18% terytorium Europy jako obszarów chronionych w ramach sieci Natura 2000 przyczyni się do zapewnienia bezpieczeństwa i różnorodności biologicznej ekosystemów. Niemniej jednak krajobrazy Europy, będące jednym z podstawowych elementów dziedzictwa kulturowego, źródłem bioróżnorodności, podlegają rozległym i potencjalnie nieodwracalnym zmianom. Zmiany te mają wpływ zarówno na gatunki, jak i na funkcjonowanie całego ekosystemu.

Z punktu widzenia bioróżnorodności, największe straty w siedliskach i ekosystemach na kontynencie w latach 90. dotyczą wrzosowisk, zagajników, tundry, terenów podmokłych, bagien i moczarów. Wiele z pozostałych siedlisk

Foto: Paweł Wójcik

Poczyniono olbrzymie wysiłki w celu oczyszczenia odprowadzanych ścieków i zmniejszenia przemysłowego zanieczyszczenia wód.

czeń prowadzi do skrócenia średniej długości życia, przyczynia się do przedwczesnej śmierci i ogólnego pogorszenia stanu zdrowia obywateli. W wyniku wzrostu natężenia transportu, towarowego o 30% i pasażerskiego o 20%, w ciągu ostatnich 10 lat istotny postęp technologiczny nie wpłynął znacząco na redukcję emisji spalin ogółem.

Obywatele Europy są również narażeni na większe zanieczyszczenia

go zanieczyszczenia wód w Europie. Jednakże pozostało jeszcze wiele do zrobienia, aby dyrektywa w sprawie oczyszczania ścieków miejskich została uznana za w pełni wdrożoną. Dotychczasowe postępy osiągnięto dzięki inwestycjom kapitałowym i zaawansowanym technologiom oczyszczania ścieków.

Prognozy wskazują, iż dalsza redukcja zanieczyszczeń ściekami nastąpi głównie w krajach UE-10, przy wspar-

podmokłych utracono ze względu na rozwój nabrzeża, zbiorników górskich i rzecznych prac inżynierskich. Podobnie, mimo większego niż w przeszłości zalesienia obszaru Europy, wiele lasów jest użytkowanych bardziej intensywnie niż dotychczas.

Straty te mają znaczący wpływ na poszczególne gatunki. Pomimo działań ochronnych stanowiących część strategii europejskiej mającej na celu zachowanie najważniejszych siedlisk dzikich zwierząt, wiele gatunków jest zagrożonych, w tym 42% ssaków, 15% ptaków, 45% motyli, 30% płazów, 45% gadów i 52% ryb słodkowodnych.

Zapotrzebowanie na wodę wzrasta na całym kontynencie, zwłaszcza w sektorze gospodarstw domowych. Przewiduje się, że w nowych państwach członkowskich w najbliższej dekadzie zużycie wody w gospodarstwach domowych wzrośnie o 70%. Więcej wody zużywa się również do irygacji upraw, szczególnie w południowej Europie, już zagrożonej niedoborem wody.

Integracja, innowacja i reforma rynku

Prowadzona z powodzeniem polityka UE w zakresie ochrony środowiska w ciągu ostatnich 30 lat koncentrowała się w dużej mierze na punktowych źródłach zanieczyszczeń. Problemy rozwiązywane były głównie poprzez regulacje i innowacje technologiczne. W chwili obecnej wyzwaniem jest rozwinięcie i wdrożenie długoterminowych działań w tych sektorach gospodarki, które mają największy udział w rozproszonych źródłach zanieczyszczeń. Znaczące postępy nastąpią po wielu dziesięcioleciach prowadzenia spójnej, długofalowej, lecz elastycznej polityki, mającej szerokie poparcie społeczeństwa. Oznacza to, że informacja publiczna i inne sposoby podnoszenia świadomości społecznej będą odgrywać decydującą rolę w efektywnej realizacji tej polityki.

Skuteczna polityka będzie wymagać zachęcenia europejskich konsumentów do zmiany zachowań oraz skoncentrowania się na działaniach mniej szkodliwych dla środowiska, w szczególności w takich dziedzinach jak transport, energetyka i rolnictwo. Dłu-

gofalowa reforma instytucjonalna i planowanie finansowe sprzyjające efektywności ekologicznej mogą zachęcać do takich działań, które mogłyby być wspierane przez wykorzystanie instrumentów rynkowych. Dla przykładu, odejście od subwencji stanowiących zagrożenie dla środowiska na rzecz wspierania rozwoju i wykorzystania innowacji ekologicznych w produkcji przemysłowej, transporcie, energetyce i rolnictwie może znacząco przyczynić się do utrwalania zrównoważonego rozwoju gospodarki.

Co możemy zrobić?

Reforma podatkowa może mieć wpływ na bardziej zrównoważone, zdrowsze środowisko. Stopniowe przechodzenie od podatków nałożonych na „dobry kapitał”, taki jak inwestycje i praca/wytwarzanie dóbr na „zły kapitał”, jakim są zanieczyszczenia oraz niewydajne wykorzystanie, mogłoby pomóc w uwzględnieniu kosztów środowiskowych w cenach usług i produktów. Przyniosłoby to większą przejrzystość zmian cen rynkowych.

Decydenci polityczni powinni również zadbać o to, aby podatki środowiskowe nie były społecznie krzywdzące. Biedniejsi członkowie społeczeństwa przeznaczają ogólnie większą część swoich dochodów na zaspokojenie podstawowych potrzeb, takich jak zaopatrzenie w żywność, wodę i energię. Doświadczenia pokazują, że opodatkowanie elektryczności szczególnie dotyka ludzi biednych, w przeciwieństwie do podatków transportowych, które nie stanowią takiego obciążenia dla osób biedniejszych, mających mniejszy dostęp do prywatnego transportu. Natomiast podatki za korzystanie ze środowiska są generalnie neutralne, jeśli chodzi o ich wpływ na grupy społeczne.

Sektory gospodarki, które generują więcej przychodów z konsumpcji, a mniej z wytwarzania dóbr, mogą również wykorzystać element opodatkowania jako odpowiedź zarówno na słabnącą siłę roboczą, jak i starzejące się społeczeństwo.

Siedem strategii tematycznych opracowywanych w ramach 6. Programu Działania na rzecz Ochrony Środowiska

wraz z polityką integracji sektorowej oraz Strategią Zrównoważonego Rozwoju Unii Europejskiej zachęca do planowania w perspektywie długoterminowej.

Poparcie społeczeństwa dla osiągnięć w zakresie ochrony środowiska w ostatnich dziesięcioleciach odzwierciedlają wyniki sondażu Eurobarometru z 2005 r., który wskazuje również, że obywatele Europy gotowi są zrobić znacznie więcej. Niniejszy raport podkreśla, że zarówno rządy, jak i obywatele rzeczywiście powinni zrobić o wiele więcej w celu dostosowania rozwoju gospodarczego do możliwości Ziemi.

Europa może stać się liderem w tej dziedzinie, tworząc bardziej świadomą, przyjazną środowisku, konkurencyjną i bezpieczną wspólnotę. Ko-

Foto: Archiwum

Pomimo działań ochronnych, stanowiących część strategii europejskiej mającej na celu zachowanie najważniejszych siedlisk dzikich zwierząt, wiele gatunków jest zagrożonych.

rzyści te mogą zachęcić do przemian na rzecz globalnej równości i wydajności ekologicznej, które zagwarantują odpowiednią jakość życia Europejczyków.